

Bruinenburg: waar beek, liniedijk en kanaal elkaar kruisen

JEROEN BOOTSMA

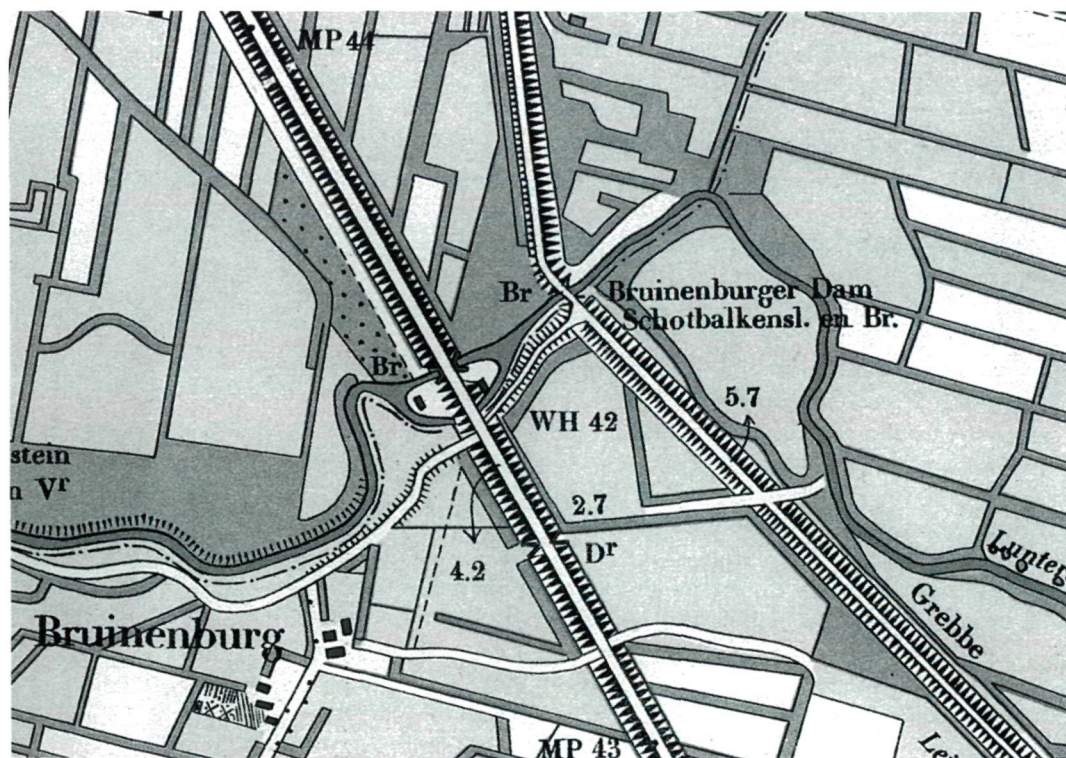
De Bruinenburgersluis ligt op de plek waar de Lunterse Beek de liniedijk van de Grebbelinie kruist. De omgeving van de sluis vormt een complex en gelaagd landschap. Over en door het agrarische cultuurlandschap, dat vooral is gevormd door 12e-eeuwse broekontginningen, zijn in de loop van de tijd de Grebbelinie, de spoorlijn Amersfoort-Kesteren en het Valleikanaal aangelegd. Al deze elementen raken elkaar bij Bruinenburg.

Bepalend voor het gebied ten zuidoosten van Leusden waren de ontwikkelingen op het gebied van landbouw, waterbeheersing, defensie en transport. De basis van het cultuurlandschap is gelegd in de Middeleeuwen. De Lunterse beek loopt vanuit het kampenland-

schap in het oostelijke deel van de Gelderse Vallei naar het westen, om vlak voor de Utrechtse Heuvelrug naar het noorden af te buigen. De ontginning van Leusbroek, aan de noordwestzijde van de locatie Bruinenburg, stamt uit de jaren rond 1130, die van Woudenberg aan de

Het landschap rond de Bruinenburgersluis is fraai te zien op de Krijgsspelkaart, schaal 1:10.000, blad 26 (1913). De naar het westen stromende Lunterse Beek kruist hier achtereenvolgens de liniedijk van de Grebbelinie en de dijk van de spoorlijn Amersfoort-Kesteren.

In de jaren 30 werd de landschappelijke situatie onduidelijker door de aanleg van het Valleikanaal, aan de oostzijde van de liniedijk. Het nieuwe kanaal verving een deel van de beek, die nadien grotendeels verdween maar in 2005 weer werd hersteld.

zuidzijde uit de 13e eeuw. De ontginning Voskuilen aan de oostzijde is vermoedelijk ook 13e-eeuws. Het zijn broekontginningen, die in één van de laagste en natste delen van de Gelderse Vallei plaatsvonden.

De defensiefunctie is een kenmerk in de geschiedenis van de Gelderse Vallei. Al in de late Middeleeuwen beschikten de Utrechtse bisschoppen en de Gelderse graven over kastelen en vestingsteden om de grens tussen hun gebieden te markeren. De aanleg van de Grebbelinie

Bruinenburg op een recente luchtfoto. Van linksboven naar rechtsmidden loopt het Valleikanaal, van linksonder naar rechtsboven de Lunterse Beek. Foto: Provincie Utrecht.

maakte van de Vallei een voorpost voor de verdediging van Holland. De aanleg begon in 1742 en ging in fasen tot 1944.

De Grebbelinie was een waterlinie, waarbij een systeem van inundaties de kern vormt van de verdediging. Van Veenendaal tot aan Spaken-

burg werd door de Gelderse Vallei een dijk, de Liniedijk, aangelegd. Deze dijk begrenste het oostelijk inundatiegebied en leverde bescherming aan de verdedigers. Om te voorkomen dat het water direct naar de Zuiderzee zou wegstromen werd het inundatiegebied door dwarsdijken verdeeld in een aantal segmenten.

De Grebbelinie kampte vaak met een gebrek aan water. Zeker in de zomer, als de Rijn laag stond, was het nauwelijks mogelijk voldoende water aan te voeren voor een inundatie. Aanvullend water werd betrokken uit de beken in de Vallei. In de Lunterse Beek, die bij Bruinenburg de Liniedijk kruist, werd hiertoe in 1786 de nu nog bestaande sluis gebouwd.

In 1886 werd de spoorlijn van Amersfoort naar Kesteren en vandaar naar Nijmegen en Keulen aangelegd. De lijn liep aan de verdedigde zijde van de Grebbelinie, direct ten westen van de Bruinenburgersluis. De spoorlijn verloor een groot deel van haar betekenis nadat de brug over de Rijn bij Rhenen in de meidagen van 1940 vernield was en niet meer als spoorbrug werd herbouwd. De spoordijk is nog altijd goed herkenbaar.

Tenslotte werd tussen 1937 en 1948 het Valleikanaal aangelegd en werd de Grebbelinie nogmaals versterkt.

BRUINENBURG EN OMGEVING NU

Als gevolg van veranderingen in de agrarische bedrijfsvoering is het landschap veranderd. Er heeft schaalvergroting plaatsgevonden en de teelt van maïs heeft zijn intrede gedaan. De sporen van de Grebbelinie zijn nog duidelijk in het landschap aanwezig en worden tegenwoordig goed beschermd. De linie is hier eigendom van Staatsbosbeheer. De liniedijk bestaat uit een fors talud met daarop beplanting. Verspreid op het dijklichaam liggen kazematten en andere typen militaire bouwwerken, voornamelijk daterend uit de periode kort voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Bruinenburgersluis is door Staatsbosbeheer gerestoreerd. Op een tiental meters ten noorden

van de sluis ligt een niet toegankelijke groepschuilplaats.

Het Valleikanaal is gemiddeld zes tot acht meter breed en op de oostelijke oever ligt een fietspad. De aanleg van het Valleikanaal heeft de Lunterse beek moeilijk herkenbaar gemaakt. De loop van de beek ligt ter plaatse haaks op het Valleikanaal. Wel zijn er met enige moeite nog sporen van de oude bochten in het landschap aan de oostzijde van het kanaal herkenbaar. Ook ten westen van de sluis is van de beek weinig meer over dan een smal stroompje met een dichte walbegroeiing. De Lunterse beek en het Valleikanaal maken deel uit van een kanoroute. Het spoorwegtracé wordt tegenwoordig incidenteel door wandelaars gebruikt. Het tracé is nog aanwezig, is aan beide zijden beplant en er ligt een onverhard wandelpad. De rails, de bielzen en het grind zijn verdwenen.

DE OPDRACHT

Op het lustrumcongres van de HGvu was Bruinenburg één van de veldwerklocaties. De vraag voor de deelnemers aan het congres was hoe cultuurhistorie een bijdrage zou kunnen leveren aan de inrichting van het gebied, uitgaande van de mogelijke wensen op gebied van water, natuur en recreatie.

In de eerste plaats leek het wenselijk de Lunterse beek weer duidelijker in het landschap te leggen. Dat kan door de sporen van de oude beekbochten langs het kanaal te accentueren met beplanting. Het vrij recent aangeplante bos aan de oostzijde van het kanaal zouden we kappen. Op die manier wordt het zicht op de beek hersteld en de openheid van de inundatievelden geaccentueerd. Ook ten westen van de Bruinenburgersluis zou het profiel van de beek versterkt kunnen worden, onder meer door de maïs, die nu tot aan de beek doorloopt, wat terug te dringen.

Overigens viel het op dat er geen enkele relatie bestaat tussen de fietsroute, die aan de oostzijde van het Valleikanaal loopt, en de sluis. Een betere herkenbaarheid van de beek aan de oostzijde

van het kanaal kan het verhaal van de beek voor de fietser beter herkenbaar maken.

Ten tweede biedt de plek goede mogelijkheden om de geschiedenis van het water te vertellen. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan informatie via mobiel internet, waarbij de bezoeker via zijn mobiele telefoon op locatie informatie kan opvragen. Dit heeft als voordeel dat er geen informatiepaneel nodig is en het de bezoeker de keuze laat welke informatie hij wil hebben. Een andere mogelijkheid vormt de aanleg van een (vandalismebestendige) watermaquette in de nabije groepsschuilplaats. Zo'n maquette zou de technische aspecten van de sluis en de linie op een simpele, actieve manier kunnen tonen. Daarnaast zou de wandelroute over het voormalige spoorwegtracé kunnen worden opgenomen in een regionaal netwerk van paden.

Niet alle deelnemers waren overigens even enthousiast over toeristische ontsluiting van deze plek. Bruinenburg is nu een plek voor fijnproevers, een verrassing voor de sportieve en ondernemende wandelaar of kanovaarder.

Bruinenburg: an intersection of a stream, defence line and canal

Bruinenburg, to the southeast of Leusden, is the name of a lock that was built in 1786 as a part of the Grebbelinie defence system. The lock made it possible to use the water of a small stream, the Lunterse Beek, to inundate the fields on the eastern side for defensive purposes.. The cultural landscape on the spot is highly complex, as the original medieval agrarian landscape is not only traversed by the line of defence, but also by a 19th-century railway and a 20th-century canal. In this article, which is the result of a workshop, the author advises to make the landscape history clear by accentuating the original stream and by making some information available on the scene.

LITERATUUR

- BLOMMESTEIN, J.C.T. VAN (1984). De Grebbelinie, van militair verdedigingswerk tot cultuurhistorisch erfgoed en natuurmonument. Alkmaar (3e druk).
 STADES-VISCHER, E. & K. VEENLAND-HEINEMAN (1999). Woudenberg; geschiedenis en architectuur. SPOU, Utrecht.